

*В. В. ЛИТВИН, народний депутат України,  
секретар комітету з питань паливно-енергетичного комплексу  
(Верховна Рада України, м. Київ)*

*О. В. СТАВИЦЬКА, аспірант  
(Українська Академія державного управління при Президентові України, м. Київ)*

## **ЕНЕРГЕТИКА УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 10, с. 44–47

*Обґрунтовано необхідність розробки та прийняття довгострокової Енергетичної стратегії України при безумовному врахуванні факторів енергетичної безпеки держави. Визначено напрями та перспективи розвитку паливно-енергетичного комплексу України в умовах глобалізації, шляхи підвищення рівнів самоенергозабезпечення країни та її регіонів, у тому числі за рахунок енергозберігаючих технологій і обладнання, нетрадиційних та поновлюваних джерел енергії.*

Одним із основних питань зовнішньоекономічної діяльності України є поступове формування економіки відкритого типу, гармонічно узгодженої із загальним економічним розвитком сучасного світового господарства. Необхідність активної участі України у світовому економічному розвитку на глобальному рівні визначається з початком становлення її незалежності. Розробка динамічної стратегії інтеграції країни у світове господарство та опанування нового мислення має поєднувати національні й міжнародні фактори розвитку і сприяти забезпеченню гідного місця України в Європі. При розробці моделі міжнародної інтеграції України у світові господарські зв'язки необхідно передусім урахувати найвизначніші феномени сучасного світового розвитку — глобалізацію, процеси регіоналізації, технологічну революцію тощо.

Глобалізація характеризується системною інтеграцією світових ринків і регіональних економік, усіх сфер людської діяльності, що сприяє прискоренню економічного розвитку національних економік і глобальної економічної системи загалом, швидшому впровадженню сучасних інформаційних технологій і новітніх методів управління.

Глобалізація економічного розвитку нині виявляється через системні зрушення в динаміці

світової економічної системи. Якщо раніше успіх підприємництва залежав від класичної комбінації факторів виробництва, то нині це визначається складною комбінацією елементів знань, інтеграцією цих факторів і технологій, об'єднанням капіталу, інформаційних та інтелектуальних ресурсів. Значною мірою глобалізація впливає на енергетичний сектор кожної країни, не оминув цей вплив й Україну; лібералізація і зниження бар'єрів на шляху пересування енергоресурсів та електроенергії ставить українську енергетику в умови, коли підвищення її конкурентоспроможності може стати чи не єдиним фактором її ефективного розвитку.

Суперечності між наявністю власних енергоресурсів країн і зростаючими потребами в них, вичерпність запасів паливно-енергетичних ресурсів і збільшення масштабів екологічних проблем, пов'язаних з їх видобутком (виробництвом), транспортуванням, перетворенням та споживанням, зумовлюють тенденцію загострення енергетичних питань у життєдіяльності людства, кожної окремої країни. Внаслідок цього боротьба за володіння енергоресурсами, право їх транспортування, вплив на ринок енергоносіїв стала сьогодні одним з найважливіших чинників реалізації інтересів держав світу, їх політичної поведінки, базою для політичних та економіч-

них союзів і, врешті, джерелом міжнародних конфліктів.

Забезпечення сталого розвитку паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) України є необхідною передумовою відродження національної економіки і особливо важливе на етапі її входження у світовий економічний простір, оскільки від стану ПЕК значною мірою залежить ступінь економічної та політичної незалежності держави. За таких умов необхідною є подальша розробка довгострокової Енергетичної стратегії України, зорієнтованої на подолання кризових явищ в енергетиці, підвищення рівня енергетичної безпеки України в умовах переходу до сталого розвитку, визначення базових орієнтирів для формування довгострокових завдань розвитку ПЕК, а також на підвищення конкурентоспроможності національної енергетики на світовому ринку, оскільки конкурентоспроможна енергетика є життєво-важливою для конкурентоспроможності економіки взагалі.

В Україні розпочато і триває робота, пов'язана зі створенням Енергетичної стратегії на період до 2030 року і подальшу перспективу.

Взагалі українська енергетична галузь перебуває на високому рівні розвитку, щоправда це можна скоріше стверджувати в минулому часі, адже теперішні умови потребують інноваційного розвитку, швидкої модернізації та оновлення, переходу до ефективніших технологій, а сучасний стан економіки України не дає можливості розраховувати на це найближчим часом.

Енергетика є рушієм української економіки та її конкурентоспроможності, основою добробуту людей. Саме від енергетики залежать тепло і світло в оселях. Здатність виробляти енергію позитивно впливає на національну безпеку. Разом з тим неефективне використання енергії, навпаки, перешкоджатиме можливостям України конкурувати на міжнародних ринках і буде тягарем для громадян України і причиною їхніх злиднів. І трагічна реальність полягає в тому, що Україна є державою, яка має чи не найнижчий рівень ефективності енергокористування у світі.

Останні два роки Україна переживає стійке економічне зростання. Після значної девальвації гривні в 1998 р. експортна українська продукція була надзвичайно конкурентоспроможною. Оскільки ціна гривні зростає, а непрямі дотації у виробництво припиняються, неефективне використання енергії обтяжуватиме економічний розвиток України. За розрахунками експертів Європейського банку реконструкції та розвитку, викладеними в Доповіді про стан перехідних еко-

номік у 2001 р., у 1999 р. енергомісткість української економіки становила 2,5 т нафтового еквіваленту на 1000 дол. ВВП. Порівняно з іншими країнами енергомісткість української економіки є такою: в 1,4 раза перевищує енергомісткість економіки Росії; в 1,6 раза — Казахстану; в 1,25 раза — Болгарії; в 3,5 раза — Польщі; в 5 разів — країн Балтії.

За оцінками Державного комітету статистики України, починаючи з 1995 р. енергомісткість української економіки зменшувалась з 1 до 3 % на рік. Незважаючи на це Україна відстає від середнього для країн СНД показника скорочення енергомісткості — 5 % на рік.

Такі надмірні витрати енергії негативно позначаються на національній безпеці. Україна імпортує більшість енергоресурсів з інших країн, тому високий рівень енерговитрат означає, що держава має сплачувати великі рахунки сусіднім країнам. Так, у 2002 р. Україна імпортувала 77,8 % споживаної нею нафти з Росії, 10,9 % — з Казахстану і видобуває лише 11,3 % нафти з внутрішніх джерел; імпортувала 83 % споживаного нею газу з інших країн (з Росії та Туркменістану); 100 % споживаного нею ядерного палива завозить з Росії.

Внаслідок системної економічної кризи, впливу різних об'єктивних та суб'єктивних факторів відбулося зменшення видобутку первинних паливно-енергетичних ресурсів у всіх галузях. Зокрема, обсяги видобутку вугілля, які в 1990 р. становили 127 млн т, зменшились до 82 млн т у 2002 р.

Стабільніша порівняно з іншими галузями діяльність нафто- та газовидобувної галузей економіки створює лише ілюзію їх благополуччя. Насправді ж ефект від раніше вкладених у ці галузі інвестицій вичерпується і внаслідок вибуття старих фондів постає реальна небезпека значного падіння видобутку нафти й газу вже найближчим часом. Видобуток вуглеводнів в Україні характеризується різким погіршенням показників сировинної бази — як якісних (зростання частки важковидобувних запасів), так і кількісних (зменшення обсягів). Разом із скороченням інвестицій та падінням ефективності вкладень у геологорозвідувальні роботи ці чинники спричиняють поступове падіння обсягів видобутку нафти й газу. У результаті за рахунок власного видобутку потреби української економіки у вуглеводневій сировині забезпечуються лише частково: у природному газі — на 24 %, у нафті — на 11,3 %.

Слід зазначити, що однією з перших подолано тенденцію спаду виробництва у нафтопере-

робній галузі. Купівля пакетів акцій українських НПЗ компаніями, які мають власну нафту, значною мірою сприяла завантаженню потужностей нафтопереробних підприємств, а також стабілізації ринку нафтопродуктів України.

Нові власники поліпшили інвестиційну привабливість об'єктів. До компаній надходять як зовнішні інвестиції, так і інвестиції за рахунок власних коштів.

Зазначимо також, що приватизовані енергопостачальні компанії (обленерго) вже мають кращі виробничі показники, ніж державні. Поліпшується технічний стан обладнання, реалізуються довгострокові програми, особлива увага приділяється застосуванню новітніх систем комерційного обліку та сучасних методів роботи із споживачами.

Для надання сталості процесам економічного зростання в Україні необхідно насамперед раціональніше використовувати наявні ресурси.

Основними цілями при переході енергетичного комплексу до ефективнішої схеми функціонування повинні стати такі:

*1. Збільшення до максимуму продуктивності атомних електростанцій.*

Хоча атомна галузь виробляє приблизно 45–50 % електроенергії в Україні, загалом українські атомні електростанції не використовуються на оптимальну потужність. Як звітують ці станції, типовий коефіцієнт використання встановленої потужності для них становить 65–70 % порівняно з приблизно 85–90 % у західних країнах.

Україна, як і більшість країн, використовує атомні станції для виробництва електроенергії базового навантаження, тому що вони мають найнижчу граничну вартість і найпридатніші для сталої експлуатації. Проте зауважимо, що основна причина недостатнього коефіцієнта використання потужностей АЕС України полягає в тому, що вони не можуть брати участі в регулюванні електричного навантаження, як це відбувається в більшості розвинених країн. Тому менше використання атомних станцій і більшою мірою використання більш витратних теплових станцій для задоволення потреб України в електроенергії призводить до зростання середньої вартості електроенергетики для споживачів.

Крім того, в умовах України старі й малопродуктивні теплоелектроцентралі (ТЕЦ) вводяться в дію частіше, а продуктивніші станції при цьому простоюють. Однак їх не включення може призвести до того, що в деяких містах населення залишиться без тепла, що неприпустимо незважаючи на економічні переваги. Хоча низька ефективність роботи ТЕЦ змушує Україну вит-

ратувати більше коштів на паливо, купуючи його майже на 12 % більше, ніж було б потрібно в іншій ситуації. Завдяки раціоналізації диспетчеризації електростанцій Україна змогла б знизити середню системну граничну ціну електроенергії, і таке заощадження було б на користь споживачів.

*2. Збільшення до 100 % оплати за електроенергію грошима.*

Можна стверджувати, що найважливішою реформою для поліпшення стану і тривалої життєздатності енергетичної галузі в Україні є забезпечення 100 % оплати рахунків за електроенергію споживачами. У першому кварталі 2003 р. оплата грошима становила в середньому 82 %. Це є значним поліпшенням порівняно з тим, що було два роки тому. Однак рівень сплати менший, ніж 100 %, означає, що витрати на паливо та експлуатацію не покриваються. Особливо зауважимо, що енергетика вже тривалий час виконує невласливі їй функції реального соціального захисту населення та підтримки збиткових виробництв.

Накопичується борг на кожній ланці системи — від постачальника палива до розподільчої компанії. Стовідсотковий рівень сплати надасть можливість Україні поліпшити загальну стабільність енергетичної галузі, підвищити енергопродуктивність, закуповувати необхідні обсяги палива на зиму і повністю виплатити заборгованість за заробітною платою.

*3. Впровадження реструктуризації боргів для всієї енергетичної галузі.*

Широкосяжні борги загрожують економічній життєздатності та діяльності енергетичної галузі економіки держави. За окремими оцінками, зовнішні борги України становлять 2 млрд дол. США, а внутрішні набагато більші. Вирішення цього питання є основною умовою здійснення в Україні прозорих приватизаційних процесів, і не лише в енергетичній галузі.

*4. Подальший розвиток транзитних потужностей України.*

Потреба Європи в газі зростає. Окремі найбагатші джерела газу знайдено в Росії. З географічних позицій Україна розташована між попитом і пропозицією. Таке стратегічне розташування дає Україні великий шанс. Чи скористається з нього Україна, залежить тільки від неї. Україна має показати, що її система газопроводів є надійною та рентабельною. Одним із шляхів поліпшення управління сучасною системою транзиту газу є створення консорціуму з українських, російських та міжнародних компаній щодо здійснення уп-

равління цією системою. Інший варіант — повний перехід від бартерних операцій до виключно грошових розрахунків. Прозоре міжнародне управління системою газопроводів має кілька переваг: збільшаться надходження в бюджет і кількість коштів для придбання палива, водночас зменшаться можливості для корупційних дій.

#### 5. Диверсифікація джерел постачання енергоресурсів.

Диверсифікація джерел постачання газу, нафти та ядерного палива сприятиме зменшенню залежності української енергетики від Росії і меншою мірою Туркменістану, що сприятиме здійсненню більш незалежної політики в енергетичній сфері та підвищенню конкурентоспроможності продукції українських підприємств за рахунок зниження цін на паливо. Одним зі шляхів для реалізації цього завдання повинно стати ефективне використання та завантаження нафтопроводу Одеса — Броди — Гданськ.

Загалом нині українська енергетика переживає не найкращі часи.

Однак зазначимо, що навіть у цих надзвичайно складних умовах в енергетиці України ефективно впроваджено проект реабілітації гідроенергетичних станцій за допомогою кредиту Світового банку, реалізуються проекти реконструкції енергоблоків Старобішевської та Зміївської ТЕС, які мають важливе значення для підвищення ефективності використання вугілля в тепловій енергетиці. В Україні успішно створюється підга-

лузь вітроенергетики; при цьому особливо підкреслимо, що налагоджено власне виробництво вітроагрегатів, підвищується їх потужність.

Водночас зазначимо, що необхідні значні кошти, щоб один з найприбутковіших секторів економіки запрацював на повну потужність, але, на жаль, коштів недостатньо. Фактично єдиним виходом може стати приватизація підприємств сектору, що має бути насправді ефективною, а не такою, що була досі. І лише в цьому разі майбутнє вітчизняної енергетики видається доволі перспективним.



#### Література

1. Недин И. В., Рыжов В. В., Чередниченко А. С. Моделирование и оценка вариантов организации финансовых расчетов в энергетическом рынке. — К., 2000.
2. Паливно-енергетичний комплекс України на порозі третього тисячоліття / За заг. ред. А. К. Шидловського, М. П. Ковалка. — К., 2001.
3. Стан світу 2001 / Л. Браун та ін. — К., 2001.
4. Экономический механизм стратегии развития топливно-энергетического комплекса Украины / Под ред. А. И. Амоша, С. В. Янко, Ю. П. Ющенко и др. — К.; Донецк, 2002.
5. Экотехнологии и ресурсосбережение: Сб. тр. науч.-техн. конф. — К., 2001.
6. Энергетические проблемы российско-украинских отношений: Российско-украинский альманах. — СПб., 2001.

*Globalization of the economic development takes place in any country through the systematic improvements in the organization of the world economic system, and in high degree influences the energetic sector.*

*Supply of the constant development of the fuel-energetic complex of Ukraine is the necessary precondition for the recovering of the national economy and it is very important for the entering to the world economy.*

*Energy is a basis of the Ukrainian economy, and modern conditions demand quick modernization, economic restructuring, usage of the more effective technologies.*

*In view of the more effective scheme of working of the energetic complex there is the necessity of increasing the productivity of the existing atomic power stations; further development of the transit powers of Ukraine; deversification of the sources of the supply of energy resources.*